

УДК 378.22.001

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Гура Т.Є.

I. Вступ

Однією з основних тенденцій сучасної післядипломної освіти в Україні є перехід від її дидактико-методичної спрямованості, забезпечення компенсаторної функції до підвищення професійної компетентності та професійного й особистісного розвитку фахівців. Це виявляється й у новій психологічній трактовці терміна "післядипломна освіта" порівняно з терміном "підвищення кваліфікації". Як зауважує В.І. Слободчиков, метафорично освіту можна трактувати як творення образу Людини в індивіді, тобто як її здатність до саморозвитку через засвоєння цінностей культури та створення її нових предметних форм. У такому розумінні післядипломна освіта фахівців має дві характеристики: просторову та часову. Перша передбачає можливість перетворювати будь-яку ситуацію в освітню, якщо вона створює умови для саморозвитку, самореалізації особистості; вона починається там, де "відбувається зустріч Вчителя та Учня, де вони сумісно розпочинають її проектувати та будувати" [10]. Часова характеристика визначає стадійність, цілісність, життєвість процесу саморозвитку, самоорганізації особистості. У цьому контексті головною функцією післядипломної освіти є розвивальна, що забезпечує створення оптимальних умов для гармонійного існування професійного та особистісного Я фахівця. Отже, головним завданням сучасної післядипломної освіти психологів як фахівців, які не тільки власне і реалізують цю розвивальну освітню функцію, а й самі потребують професійної підтримки, є впровадження психологічного супроводу – цілісної технології, спрямованої на превенцію негативних наслідків їх професіогенезу.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення основних напрямів реалізації психологічного супроводу професіогенезу психологів у системі післядипломної освіти. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати особливості зарубіжної післядипломної освіти практичних психологів;
- з'ясувати основні заходи щодо реалізації психологічного супроводу професіогенезу психологів у просторі вітчизняної післядипломної освіти.

III. Результати

Професійна діяльність практичного психолога, пов'язана з постійними ситуаціями невизначеності, а відтак, психічного напруження, потребує від фахівця безупинної роботи над собою, спрямованої на активізацію професійного мислення, рефлексивних механізмів, саморегуляції, самокорекції.

Проте на сьогодні професійна підготовка психологів у вітчизняній вищій школі не передбачає формування та розвитку у майбутніх фахівців цих украй важливих професійних якостей, а ефективність як їх професійної діяльності, так і особистісного та професійного розвитку залежить, насамперед, від внутрішніх особистісних резервів, потреби у саморозвитку, загальної психологічної культури тощо. Отже, особливо значення набуває післядипломна освіта, яка завдяки розвивальній, стимуляційній, координаційній та іншим функціям у межах парадигми психологічного супроводу має забезпечити досягнення психологами особистісної та професійної зрілості.

Здійснений аналіз наукових праць з проблеми розвитку сучасної вітчизняної післядипломної освіти (Л.Я. Набока, В.В. Олійник, Н.Г. Протасова, В.А. Семиченко та ін.) дає змогу визначити такі її змістовні компоненти:

- аксіологічний як осмислення методологічних засад нової гуманістичної парадигми та вибір особистісно значущої системи ціннісних орієнтацій;
- когнітивний, під яким мається на увазі збагачення освітнього простору фахівця новітніми загальнонауковими та спеціальнонауковими знаннями щодо розвитку людини, культури, природи, суспільства;
- діяльнісно-творчий, завданням якого є сприяння формуванню та розвитку креативності особистості, здатності до самореалізації в професійній діяльності;
- рефлексивний, під яким розуміються сприяння всебічному гармонійному розвитку особистості, активізація тих властивостей та професійних якостей, які б забезпечили її успішне самопізнання, самовдосконалення та самоактуалізацію.

Майже у більшості праць вітчизняних науковців, які присвячені проблемі оновлення, реформування системи післядипломної освіти, зазначається про зміни акцентів, перехід з накопичення теоретичної професійної інформации, знань, які дуже швидко втрачають свою цінність й застарівають, до розвитку

системи професійних якостей фахівця, підвищення його життєвої компетентності [2]. Але усвідомлення необхідності зміни змісту та форми системи післядипломної освіти ще не досягло достатнього рівня реалізації, що виявляється у традиційності, негнучкості, статичності її компонентів.

Здійснений аналіз особливостей післядипломної освіти психологів різних країн світу дає змогу зазначити, що, незважаючи на значні відмінності змісту, форм, напрямів та обсягу післядипломної підготовки фахівців психологічної сфери у європейських, американських, канадських, австралійських та інших системах освіти, важливе місце у всіх них займає професійно-особистісна підтримка розвитку психолога.

Так, у більшості країн світу післядипломна освіта психологів має два напрями, або дві програми. Перша програма – дослідницька, що передбачає додаткову до вищої освіти підготовку в науковій сфері. Її результатом є отримання психологом ступеня магістра психології або доктора філософії. Друга програма післядипломної освіти психологів – професійна практична – спрямована на розвиток професійної компетентності фахівця у сфері прикладної психології. Ця програма, у свою чергу, має три основні напрями. Перший передбачає отримання психологом додаткової спеціалізації, наприклад, клінічної або організаційної психології. Спеціальні програми практичної підготовки психологів тривають протягом декількох років (від одного до трьох років у багатьох країнах світу), по завершенню яких психолог отримує відповідний сертифікат, що надає йому право на професійну діяльність у вузькій сфері діяльності. Другий напрям дає психологу змогу отримати ступінь магістра або доктора психології. Підготовка психологів за цим напрямом зорієнтована на психологічну практику, на оволодіння фахівцями прикладних професійних знань та вмінь у певній сфері професійної психологічної діяльності. При цьому ступінь доктора психології присуджується, на відміну від доктора філософії, за значний внесок, значні практичні досягнення у сфері психології [6].

Третій напрям професійної практичної програми післядипломної освіти психологів передбачає проходження фахівцями курсів підвищення кваліфікації у формах майстер-класів, авторських курсів та програм, науково-практичних конференцій та ін. За своєю тривалістю та формою вони можуть бути: 1) короткострокові онлайн-курси (терміном від 10 до 15 тижнів); 2) тривалі інтерактивні курси за дистанційною формою (терміном від 15 тижнів); 3) професійні тематичні курси за дистанційною формою навчання. Причому, усі форми курсів підвищення кваліфікації відбуваються як у дистанційному, так і очному режимах, відсоткове відношення яких залежить від спеціалізації курсу.

Необхідно зазначити, що цей напрям, на відміну від двох попередніх, у науковій літературі та на сайтах зарубіжних університетів, що забезпечують післядипломну підготовку та перепідготовку психологів, висвітлений значно менше. Проте вивчений досвід функціонування курсів підвищення кваліфікації психологів США, Канади, Великобританії, Франції та Німеччини дає змогу стверджувати, що всі програми післядипломної освіти психологів забезпечують не тільки розвиток когнітивної та конструктивної складових їх професійної компетентності, а й завдяки обов'язковій участі практичних психологів у спеціалізованих майстер-класах, тренінгових марафонах, супервізії тощо, спрямовані на розвиток тих професійних та особистісних якостей, що надають можливість долати негативні наслідки професійної діяльності фахівців, є психологічним захистом від професійних деформацій та деструкцій. Післядипломна освіта психологів у зарубіжних країнах будується, насамперед, на основі накопичувального, кредитно-модульного підходу й передбачає орієнтацію на обов'язкову кількість балів-кредитів, які фахівець має отримати на шляху власного професійного розвитку та самовдосконалення і які свідчать про його успішність.

У російській післядипломній освіті особлива увага приділяється умовам подолання зовнішніх обмежувачів розвитку професійної компетентності психологів, до яких вчені відносять: деструктивне оточення та негативний вплив на особистість; відсутність професійних контактів, професійного прийняття; авторитарний контекст, що оточує фахівця; необхідність реалізації професійних ролей, які не відповідають індивідуальним особливостям та здібностям [11]. Післядипломна освіта в цілому та психологів зокрема, на думку багатьох російських науковців (М.О. Батурін, Л.П. Траїліна та ін.), має забезпечити проживання фахівців не у просторі цих обмежувачів, а в площині самореалізації себе як особистості самодостатньої та унікальної. Для цього в процесі підвищення кваліфікації практичних психологів мають бути актуалізовані такі психологічні механізми, як внутрішній діалог – реалізація діалогічної внутрішньої позиції, та перетворювальні допінг-стратегії захисної поведінки, що забезпечується варіативними тренінговими програмами, семінарами-практикумами, ігровим моделюванням тощо.

Сучасний стан розвитку післядипломної освіти практичних психологів в Україні характеризується, на нашу думку, визначальною спрямованістю на розвиток когнітивно-конструктивної складової професійної компетентності фахівця, тобто на розширення спектра професійних знань та вмінь психологів. За результатами здійсненого нами аналізу навчальних планів та програм

курсів підвищення кваліфікації практичних психологів інститутів післядипломної освіти різних регіонів України, більше 90% обсягу навчального часу курсової підготовки відводиться на лекційні та практичні заняття, причому останні проводяться за традиційними для вищої школи методами (лекції, практичні заняття). Майже відсутні на курсах підвищення кваліфікації практичних психологів такі активні методи, що дають змогу активізувати професійну мислєдіяльність фахівців, їх професійну самоорганізацію, а саме: тренінги, балінтовські групи, рефлепрактики, організаційно-діяльнісні ігри тощо. Це не є неприродним як для вітчизняної професійної і післядипломної освіти, так і для психології професійної діяльності, адже, розглядаючи методологічні підходи до психологічного забезпечення професійної освіти, професійного становлення та розвитку особистості, можна визначити два погляди. Перший, так званий допомагаючий підхід, який є похідним від технології (або, як деякі автори називають, парадигми) психологічної допомоги і передбачає домінування корекційно-відновлювального виду діяльності психолога. Тобто психологічне забезпечення професійної діяльності та професіогенезу фахівця спрямоване на подолання негативних психологічних явищ, надання психологічної допомоги клієнту, який вже має певну психологічну проблему.

Другий методологічний підхід – це підхід психологічного супроводу, що ґрунтується на домінуванні превентивної діяльності психолога, на створенні такого розвивального середовища, в якому унеможливаються виникнення та розвиток негативних професійно-особистісних утворень. Це досягається завдяки системі організаційних, діагностичних, навчальних та розвивальних заходів, що забезпечують формування орієнтаційного простору професійного та особистісного розвитку фахівця, відповідальність за дії в якому він несе сам (Е.Ф. Зеєр, Е.Е. Симанюк, О.Ю. Тришина та ін.).

Для реалізації психологічного супроводу професійного розвитку практичних психологів у системі післядипломної освіти, відтак, необхідним, на нашу думку, є таке.

По-перше, коригування змісту (навчальних планів та програм) курсів підвищення кваліфікації відповідно до вже достатньо вивченим у психологічній науці закономірностям професійної діяльності та професіогенезу фахівців сфери практичної психології, що передбачає впровадження активних розвивальних методів, тренінгових технологій, груп професійної взаємодопомоги тощо.

По-друге, створення рефлексивного середовища в процесі курсової підготовки практичних психологів, що передбачає:

1) співвіднесеність з реальною професійною практикою, культивування спеціальним чином організованої рефлексії про-

фесійної діяльності, що дає змогу максимально ефективно переносити отриманий рефлексивний досвід у професійну та освітню сферу;

2) нівелювання статусних бар'єрів, що дає можливість вийти за межі формального лекційного подання матеріалу та генерувати нові, інноваційні ідеї без страху критики та покарання за помилку;

3) взаємододатковість і взаєморозвиток інтересів та можливостей як психологів-слухачів, так і психологів-викладачів, що забезпечує поглиблене сприйняття та прийняття ідей один одного, розвиток здатності акумулювати не тільки свій власний досвід, а й досягнення групи в цілому, що створює простір для саморозвитку як в особистісно-комунікативному, так і професійно-кооперативному планах;

4) цілісність та інноваційність у побудові рефлексивного середовища, що створює позитивний психологічний мікроклімат, який дає кожному слухачу курсів змогу максимально розкрити власні потенції та їх успішно розвивати;

5) систематична активізація та розвиток різних типів і видів рефлексії: інтелектуальної та особистісної, перспективної та ретроспективної, кооперативної та комунікативної.

По-третє, забезпечення міжкурсого періоду підвищення кваліфікації практичних психологів, що передбачає залучення фахівців до участі в науково-практичних конференціях, проблемних семінарах, майстер-класах, авторських програмах тощо, як в очному, так і у дистанційному режимі, які сприятимуть не тільки розвитку (поглибленню, вдосконаленню) їх професійних знань та вмінь, а й професійних якостей психологів, що забезпечать профілактику та подолання професійних криз і їх новоутворень, забезпечать підтримку професійної мотивації, розвиток професійної самосвідомості.

По-четверте, надання можливості практичним психологам вчасно отримувати професійну консультативну допомогу суміжних фахівців (психотерапевтів, неврологів, психіатрів) та "психологів психологів" з метою вчасного відпрацювання професійних та особистісних проблем.

По-п'яте, удосконалення технології атестації практичних психологів, яка має включати не тільки оцінку відповідності фахівця посаді (що зазначено у посадових обов'язках), оцінку його професійних знань і професійних умінь, які зазначені в тарифно-кваліфікаційній характеристиці й відображають, знов-таки, когнітивно-конструктивну складову професійної компетентності, а й оцінку його професійної придатності, тих професійних якостей та особистісних властивостей, що забезпечують успішну професійну діяльність та професіогенез практичного психолога.

IV. Висновки

Отже, саме психологічний супровід як методологія сучасної української післядипломної освіти практичних психологів має всі ресурси як для підвищення якості професійної діяльності фахівців, так і для гармонізації їх професійного та особистісного розвитку, зниження негативного впливу праці, активізації механізмів самозбереження, самовдосконалення, подолання зовнішніх та внутрішніх обмежувачів саморозвитку.

Література

1. Анисимов О.С. Основы методологического мышления / О.С. Анисимов. – М. : Наука, 1989. – 214 с.
2. Володарская И.А. Система подготовки психологов в США / И.А. Володарская, Н.М. Лизунова // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 1989. – № 3. – С. 50–62.
3. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 752 с.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития / Э.Ф. Зеер. – М. : Академия, 2007. – 240 с.
5. Карандашев В.Н. Методика преподавания психологии : учеб. пособ. / В.Н. Карандашев. – СПб. : Питер, 2005. – 250 с.
6. Карандашев В.Н. Преподавание психологии: Опыт международного исследования и перспективные проекты сотрудничества / В.Н. Карандашев // Психологический журнал. – 2001. – № 2. – Т. 22. – С. 86–89.
7. Олійник В.В. Сучасні тенденції розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні: стратегічні орієнтири / В.В. Олійник // Личность в едином образовательном пространстве : сб. науч. ст. I Международного образовательного форума (Запорожье, 5–7 мая 2010 г.). – Запорожье : ЛИПС, 2010. – С. 5–8.
8. Постдипломное педагогическое образование: проблемы качества : науч.-метод. пособ. / [под ред. С.Г. Вершловского]. – СПб. : Специальная литература, 2003. – 239 с.
9. Семиченко В.А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В.А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – Грудень. – С. 54–57.
10. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-Прогресс, 1995. – 384 с.
11. Степнова Л.А. Внутренние и внешние ограничители развития аутопсихологической компетентности / Л.А. Степнова // Мир психологии. – 1998. – № 3. – С. 97–104.
12. Сыманюк Э.Э. Психология профессионально-обусловленных кризисов / Э.Э. Сыманюк. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 320 с.

Гура Т.Є. Основні напрями реалізації психологічного супроводу професіогенезу практичних психологів у системі післядипломної освіти

Анотація. У статті проаналізовано основні напрями психологічного супроводу професійного розвитку практичних психологів у системі післядипломної освіти.

Ключові слова: практичний психолог, післядипломна освіта, психологічний супровід, професійний розвиток.

Гура Т.Е. Основные направления реализации психологического сопровождения професіогенеза практических психологов в системе последипломного образования

Аннотация. В статье проанализировано основные направления психологического сопровождения профессионального развития практических психологов в системе последипломного образования.

Ключевые слова: практический психолог, последипломное образование, психологическое сопровождение, профессиональное развитие.

Gura T.E. main ways of practical physiologists' profesiogenes support realization in the system of postgraduate education

Annotation. In the article the analysis of the basic directions of psychological support of professional development of the practical psychologists in system postgraduate education is carried out.

Key words: practical psychologist, postgraduate education, psychological support, professional development.